

”Fredens möjligheter i vår tid: En blick framåt – och en återblick”

**Tal vid öppnandet av Fredsmuseum på Uppsala slott
fredagen den 16 december 2005**

av

**Ambassadör Hans Corell
Förenta Nationernas rättschef 1994-2004**

Ärade församling,

Vi har samlats för att inviga Fredsmuseum på Uppsala slott. Till de ansvariga vill jag framföra ett tack för att jag fått det hedersamma uppdraget att tala vid denna ceremoni.

Vi vänder oss först särskilt till Ann-Cathrine Haglund, förutvarande landshövding i Uppsala län, och Olle Nordberg, chef för Dag Hammarskjölds Minnesfond. De har lett arbetet med att inrätta detta museum. Vi tackar dem och framför våra gratulationer.

Vi tackar också hela styrelsen för Föreningen Fredsmuseum på Uppsala slott. Det är många som medverkat här. Som före detta FN-tjänsteman vill jag naturligtvis särskilt nämna Förbundet Fredsbaskrarna Sverige.

Som ämne för mitt anförande har jag valt ”Fredens möjligheter i vår tid: En blick framåt – och en återblick”. Återblicken föranleds av att vi i år högtidlighåller minnet av Dag Hammarskjölds födelse – landshövdingesonen som växte upp på detta slott och som så småningom blev Förenta Nationernas generalsekreterare.

Vi hälsar välkommen Dag Hammarskjölds brorsdotter Marlene Hagström som strax kommer att förklara museet invigt.

Utställningen på museet skall handla om fred, om konflikter, om hat, hot och heder. Utställningen riktar sig främst till ungdomar, och museet skall vara en plats där ungdomar kan få diskutera svåra frågor. Mitt anförande riktar sig därför särskilt till de ungdomar som nu besöker museet och som kommer att besöka det i framtiden.

Inledningsvis kan vi konstatera att vi fått uppleva ganska dramatiska förändringar under de senaste åren. Efter det kalla krigets slut och den eufori som bredde ut sig när alla trodde att vi skulle få en fredlig utveckling med avspänning mellan världens stormakter, har vi fått vara med om en period som faktiskt inger bekymmer för framtiden.

Under 1990-talet fick vi uppleva att konflikter som tidigare sopats under mattan plötsligt blossade upp. I allmänhet rörde det sig om interna konflikter; krig mellan stater är inte det vi i första hand får koncentrera oss på idag.

Inom FN fick vi se hur säkerhetsrådet började fungera som det var tänkt från början, och i de fall rådet varit enigt har FN kunnat agera på ett kraftfullt sätt. Men i det ögonblick då en stat som är föremål för säkerhetsrådets uppmärksamhet konstaterar att rådet inte kan hålla samman, utnyttjar staten denna situation omedelbart. Ett exempel på detta är hur Saddam Hussein kunde spela ut säkerhetsrådets medlemmar mot varandra under den tid sanktionerna mot Irak pågick.

En särskild källa till oro är att den stat som var den främsta tillskyndaren när FN bildades år 1945, nämligen USA, inte ger organisationen det stöd som man kunde förvänta. FN skall givetvis kritiseras när det är befogat. Men samtidigt måste organisationens mäktigaste stat stödja den helhjärtat. Annars blir talet om FN:s marginalisering självuppfyllande. Man ställer sig frågan vart det statsmannaskap som visades av USA:s presidenter under och efter andra världskriget tagit vägen.

Men inte nog med det: Vi har också fått bevittna hur en demokrati och en rättsstat plötsligt tappat sin rättsliga och moraliska kompass i kampen mot ett nytt hot mot internationell fred och säkerhet: terrorismen.

Terrorism har funnits i alla tider, men angreppen mot World Trade Center och Pentagon den 11 september 2001 förändrade situationen. Det nya hotet måste tas på allra största allvar, men terrorism bekämpas inte med medel som kränker mänskliga rättigheter.

Så till det positiva. Konflikter mellan stater är numera sällsynta. Det internationella normsystemet börjar faktiskt fungera. Tvister löses i allt ökande utsträckning med fredliga medel. På folkrättens område har det under de senaste åren gjorts stora framsteg. Framför allt bör nämnas det som ibland kallats för den felande länken i det internationella rättssystemet, nämligen det förhållandet att det inte fanns en permanent internationell brottmålsdomstol.

I juli 1998 antog en FN-konferens Romstadgan för den internationella brottmålsdomstolen. Stadgan ratificerades i rekordfart, och i mars 2003 kunde domarna i domstolen avlägga sin högtidliga försäkran. Idag har vi också särskilda internationella domstolar som tar upp förbrytelser mot den internationella straffrätten som ägt rum i före detta Jugoslavien, Rwanda och Sierra Leone. Snart börjar också rättegången mot de röda khmerernas ledare i Kambodja.

För närvarande står en före detta statschef inför rätta i en av dessa internationella tribunaler. I Irak står landets tidigare diktator inför en specialdomstol. Allt detta är tecken på att statssamfundet på ett mer systematiskt sätt börjat angripa ett av mänsklighetens största problem, nämligen strafflösheten för folkmord, krigsförbrytelser och brott mot den humanitära rätten.

Det är viktigt att komma till rätta med sådana företeelser. Staterna måste nämligen koncentrera sig på större och mera svårhanterliga frågor. Med gemensamma ansträngningar måste de angripa de problem som nu hotar hela mänskligheten och som orsakar stora lidanden bland människor över hela världen. Fattigdom, sjukdom, vattenbrist, miljöförstöring, klimatförändringar, gränsöverskridande brottslighet och korruption – alla dessa företeelser utgör allvarliga hot mot mänskligheten och måste

angripas med beslutsamhet och i endräkt. Dessa hot har också det gemensamt att de, åtminstone på sikt, hotar internationell fred och säkerhet.

Det är angeläget att unga människor sätter sig in i och diskuterar dessa problem så att de i framtiden kan hantera dem på ett bättre sätt än vad vi i vår generation förmått göra.

Mot denna bakgrund är det illavarslande att världens mäktigaste nation i dag verkar vifta bort en av de grundläggande principerna i FN-stadgan, nämligen att militärt våld inte får användas annat än efter säkerhetsrådets uttryckliga godkännande. Jag bortser här från den situation då en stat får agera i självförsvar.

Vad som måste åstadkommas för framtiden är att alla stater, också de stora och mäktiga, respekterar den internationella rättsordning som vi har kommit överens om. Att, såsom skett, försvara angreppet mot Irak med att man agerade för att upprätthålla säkerhetsrådets auktoritet är rent häpnadsväckande. I själva verket fungerade säkerhetsrådet i mars 2003 precis som det var tänkt; rådet gav inte tillstånd till att vapenmakt skulle få användas mot Irak. Och eftersom det inte rörde sig om självförsvar, var angreppet på detta land alltså olagligt.

Nu frågar du: Varför denna ensidiga kritik mot en av FN:s medlemsstater när det finns många stater som borde kritiseras för att de inte genomfört demokrati och för att de förtrycker sina medborgare. Kan man inte till och med rikta sådan kritik mot Kina, permanent medlem i säkerhetsrådet, den institution som har medlemsstaternas uppdrag att svara för upprätthållande av internationell fred och säkerhet?

Det är alldeles riktigt, och här måste förbättringar ske. Men på USA och andra väststater måste man ställa högre krav. USA:s agerande på senare tid, särskilt övertrampen i kampen mot terrorismen, är mycket allvarligt, inte minst därför att det underminerar våra ansträngningar att stärka rättsstaten både nationellt och internationellt.

På detta och andra områden har FN en viktig funktion att fylla också i framtiden. Det är då av betydelse att organisationen leds av en handlingskraftig generalsekreterare.

Om Dag Hammarskjöld hade fått uppleva den situation vi har i dag, skulle han säkert ha känt igen sig. Han fick själv hantera mycket svåra frågor och råkade i vissa fall i motsättning mot några av organisationens medlemmar. Just därför är det intressant att vid detta tillfälle peka det kanske mest betydelsefulla som Dag Hammarskjöld lämnade efter sig, nämligen hans klagande av den internationelle tjänstemannens skyldigheter och det exempel som han statuerade.

Enligt artikel 97 i FN-stadgan är generalsekreteraren organisationens högste tjänsteman. I ett berömt tal i Oxford den 30 maj 1961 underströk Dag Hammarskjöld emellertid att två andra artiklar i FN-stadgan ger en annan bild. Enligt artikel 98 skall generalsekreteraren bland annat fullgöra de uppgifter som FN-organen tilldelar honom, och enligt artikel 99 har han rätt att fästa säkerhetsrådets uppmärksamhet på varje omständighet som enligt hans åsikt kan hota internationell fred och säkerhet.

Enligt Dag Hammarskjöld medför detta att det ibland kan vara svårt för generalsekreteraren att visa den neutralitet som internationella tjänstemän skall iaktta. Hammarskjöld menade att generalsekreteraren har en roll som går långt utöver begreppet icke-politisk tjänsteman och in på ett område där denne i sin ämbetsutövning kan tvingas fatta beslut med ett politiskt kontroversiellt innehåll. Detta inverkar enligt honom uppenbarligen på hela FN-sekretariatets roll.

När det gäller verkställighet av beslut i kontroversiella frågor menade Dag Hammarskjöld att generalsekreteraren inte har något val. Lagen, alltså FN-stadgan, är klar. Generalsekreterarens ansvar enligt stadgan kan inte sättas åsido bara därför att verkställigheten av besluten kan komma att orsaka politiska kontroverser. För det ämne som museet och utställningen vill belysa förtjänar följande citeras ur hans tal:

”Generalsekreterarens ansvar enligt FN-stadgan kan inte sättas åsido bara därför att de beslut han verkställer sannolikt kommer att vara politiskt kontroversiella. Generalsekreteraren förblir skyldig att genomföra beslut och riktlinjer som de antagits av FN-organen; det absoluta kravet är att han gör detta endast på grund av sitt uteslutande internationella ansvar och inte för att tillgodose någon enskild stats eller statsgrupperings intresse.”

Som exempel på kontroversiella frågor nämnde han ett antal resolutioner som angick Mellanöstern och Kongo. Vi kan konstatera att situationen i dessa regioner alltjämt hör till FN:s största problem.

Hammarskjölds slutsats står sig ännu idag, i synnerhet som de beslut som skall verkställas blivit allt mer komplicerade. Vi kan bara erinra oss resolutionerna om Kosovo, Östra Timor och Irak. Dag Hammarskjöld menade också att kontroversiella frågor får en särskild dimension om någon eller några av stormakterna är involverade.

I sitt Oxford-tal framhöll Dag Hammarskjöld att en tjänsteman inte kan beskyllas för bristande neutralitet bara därför att han tar ställning i en kontroversiell fråga när denna skyldighet inte kan undvikas. Det återstår emellertid ett allvarligt intellektuellt och moraliskt problem när man kommer in på det område där det personliga omdömet spelar in, sade han, och underströk samtidigt att det här handlar om integritet och samvete.

Dag Hammarskjöld ansåg att man måste vara beredd att ta den kritik som till slut inte kan undvikas. Reglerna och erkända rättsprinciper måste vara ledstjärnorna, hävdade han och avslutade:

”Om integritet i meningen respekt för lagen och respekt för sanningen skulle driva tjänstemannen till ställningstaganden som kommer i konflikt med det ena eller andra intresset, då är denna konflikt ett tecken på hans neutralitet och inte på hans bristande förmåga att vara neutral – då är den i linje med, inte i strid med hans skyldigheter som internationell tjänsteman.”

Vi kan vara övertygade om att FN:s nuvarande generalsekreterare Kofi Annan har haft anledning att fundera över detta budskap många gånger.

Generalsekreterarens vända när han kommer i ett läge där han anser att staterna brister i respekt för "lagen och sanningen" framträder här. Detta dilemma kan enligt Hammarskjöld inte lösas, om inte generalsekreteraren reduceras till en passiv åskådare som – kanske för egen bekvämlighets skull – skjuter problemen ifrån sig. Men om det går dithän skulle mycket gå förlorat. Som jag framhållit i annat sammanhang, skulle detta innebära att världsorganisationen råkar i vanrykte och förlorar sin relevans, särskilt om de övriga FN-organen inte agerar som stadgan förutsätter.

Ett av Dag Hammarskjölds viktigaste bidrag till eftervärlden är alltså hans budskap om den internationelle tjänstemannens roll. För hans efterträdare är det viktigt att dra lärdom av dessa hans iakttagelser.

Men vi kan alla dra lärdom av detta. Särskilt till dig som är ung vill jag säga: Oavsett var du hamnar i livet, kommer du att ställas inför svåra frågor där ditt omdöme och din integritet sätts på prov. Respekt för "lagen och sanningen" är viktiga ledstjärnor. Ett sådant förhållningssätt bidrar också till att upprätthålla något som du skall vara mycket rädd om i livet – respekten för dig själv!

Den utställning som nu invigs har Dag Hammarskjöld i centrum. Det är då naturligt att vi också ägnar en tanke åt hans person. Jag utgår från att de unga som vi hoppas skall samlas här kommer att ha tillgång till Dag Hammarskjölds "Vägmärken" och den litteratur som skrivits om honom.

I hans bok finner vi ett vägmärke som vi bör stanna vid idag:

Du återvänder aldrig.
En annan man
finner en annan stad.

Så är det! Och denna iakttagelse gör sig påmind när man läser de avslutande orden om jubeldoktorn och den nypromoverade i Dag Hammarskjölds finstämda skildring "Slottsbacken":

"Den ene går över backen för att, före uppbrottet, än en gång se staden där han arbetat under långa år för att lägga grunden för sin livsinsats. Den andre mäter inför mötet med ungdomsstaden distansen mellan vad han en gång hoppades och vad han förverkligade. Hur många återvänder som segerherrar? Hur många kommer tillbaka?"

På sitt sätt har Dag Hammarskjöld kommit tillbaka. Han vilar på kyrkogården i sin hemstad. Nu framtonar han också genom den byst nedanför styrbiskop som vi just fått vara med om att avtäcka – och i detta Fredsmuseum på Uppsala slott.

Som jag nämnde är avsikten att museet skall vara en plats för ungdomar. Uppsala kallas ofta för ungdomens stad. På ett sätt symboliserar Slottsbacken denna ungdom. Och ungdomen är också framtiden – det kommande. Låt mig därför avsluta med följande ord ur "Slottsbacken" som en särskild hälsning från Dag Hammarskjöld till de ungdomar som besöker museet:

“Till slut kommer Valborgsmässan, slättens och stadens egen nyårsfest. Röken från bålarna drar i skymningen sina band över slätten. Mot aftonen myllrar backen av folk, och när studenttåget efter nioklämningen når norra tornet står leden täta. Sången stiger. Det traditionella talet varierar ånyo. Men knappt har stämningen skapats och upplevts i ett ögonblicks gemenskap, förrän den förflyktigas och allt är över. Snart ligger kullen åter öde, vänd i tystnad mot det kommande. När himlen redan är ljusast i norr, kan man ännu vid horisonten bortom Bälinge och Åkerby kyrkor skönja enstaka eldar, glimmande som fallna stjärnor. Natten igenom dröjer lukten av brinnande tjära kvar i vinden, blandad med friskheten av naken, fuktig jord.”

Det ligger en djup symbolik i att Dag Hammarskjölds byst nu står i Slottsbacken med blicken vänd mot allt detta – i tystnad mot det kommande.